

5:00 AM

АНАЛІТИЧНА ЗАПИСКА

COALITION

Механізми (шляхи) повернення українців, які були депортовані на територію Російської Федерації

ЗМІСТ

Вступ	3
Перелік скорочень	5
Резюме	6
Рекомендації	9
РОЗДІЛ 1. Загальний огляд ситуації щодо депортації цивільного населення з території України на територію РФ	11
1.1. Статистика та розміщення українських громадян, депортованих на територію РФ	11
1.2. Законодавство РФ щодо правового статусу українських громадян на території РФ	14
1.3. Правове становище українських дітей, зокрема дітей без супроводу, депортованих на територію РФ (правові форми влаштування дітей в сім'ї, підтримка прийомних родин)	17
РОЗДІЛ 2. Механізми повернення повнолітніх громадян України, депортованих на територію РФ	19
2.1. Повернення громадян України, депортованих до РФ, зокрема через територію третіх країн	19
2.2. Оформлення посвідчення особи на повернення в Україну для осіб, депортованих на територію РФ	22
2.3. Надання державної підтримки особам, які повертаються на територію України	23
РОЗДІЛ 3. Механізм повернення на територію України дітей, депортованих на територію РФ	26
3.1. Ad hoc механізм повернення дітей, примусово переміщених на окуповані території України або незаконно депортованих до РФ	26
3.2. Категорії дітей, яких було примусово переміщено на окуповані території України або незаконно депортовано до РФ, та які потребують повернення	28
3.3. Роль РФ у возз'єднанні дітей з родинами та їхньому поверненні на Батьківщину	29
3.4. Наявний ad hoc механізм повернення дітей: переваги та перешкоди	31
3.5. Міжнародні стандарти щодо репатріації, реабілітації та реінтеграції дітей — жертв збройного конфлікту	34

ВСТУП

ДО ЗМІСТУ

У 2022 році світ став свідком неспровокованої збройної агресії Російської Федерації проти України, одним із наслідків якої стало примусове переміщення на тимчасово окуповані території України та депортація цивільного населення України на територію Російської Федерації (РФ) та Республіки Білорусь (РБ). Кількість осіб, підданих примусовому переміщенню чи депортації, складно оцінити, проте йдеться про тисячі дорослих і дітей, примусово вивезених російськими військовими за межі населених пунктів, що опинилися в зоні бойових дій чи були окуповані РФ.

Депортація або примусове переміщення населення — це насильницьке переміщення осіб через виселення або інші примусові дії з території, на якій вони законно перебувають, за відсутності підстав, що допускаються міжнародним правом¹. Причому примус у цій ситуації передбачає не тільки фізичний вплив, а й погрозу насильством, переслідування, затримання, психологічне пригнічення, зловживання владою і зумисне створення середовища небезпеки стороною збройного конфлікту².

Заборона депортації та примусового переміщення населення з окупованої території передбачена статтею 49 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни і становить серйозне порушення Конвенції. Такі дії можуть бути кваліфіковані як воєнний злочин³ та/або злочин проти людяності⁴ згідно з Римським статутом Міжнародного кримінального суду. Примус у цій ситуації передбачає не тільки фізичний вплив, а й погрозу насильством, переслідування, затримання, психологічне пригнічення, зловживання владою і зумисне створення середовища небезпеки стороною збройного конфлікту. Палатою Досудового провадження II МКС 17 березня 2023 року були видані ордери на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Белової у зв'язку з воєнними злочинами у формі незаконної депортації⁵ населення (дітей) і незаконного переміщення населення (дітей) з окупованих територій України до Росії (згідно зі статтями 8 (2) (a) (vii) і 8 (2) (b) (viii) Римського статуту) було видано Палатою Досудового провадження II МКС⁶.

1 Римський статут Міжнародного кримінального суду, стаття 7 (2) (d).

2 Krstić Trial Judgement 02 August 2001: <https://www.icty.org/x/cases/krstic/tjug/en/krstj010802e.pdf>

3 Римський статут Міжнародного кримінального суду, стаття 8 (2) (a) (vii).

4 Римський статут Міжнародного кримінального суду, стаття 7 (1) (d).

5 Термін «незаконна депортація» вживається для визначення воєнного злочину депортації, згідно з формулюванням статті 8 (2) (a) (vii) Римського статуту; «депортація» далі по тексту вживається у значенні порушення статті 49 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни та для загального позначення депортації населення, яка може бути кваліфікована зокрема й як злочин проти людяності.

6 Statement by Prosecutor Karim A. A. Khan KC on the issuance of arrest warrants against President Vladimir Putin and Ms Maria Lvova-Belova. Режим доступу: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-prosecutor-karim-khan-kc-issuance-arrest-warrants-against-president-vladimir-putin>

З початку широкомасштабної збройної агресії тема депортації українських громадян на територію Білорусі та РФ стала предметом детального вивчення національних та міжнародних організацій та інституцій⁷.

Крім того, 30 березня 2023 року делегації 45 держав-учасниць Організації з безпеки і співробітництва в Європі (ОБСЄ), після консультацій з Україною, активували Московський механізм щодо депортації українських дітей російською владою⁸.

Коаліція «Україна. П'ята ранку» від початку широкомасштабної збройної агресії проти України документувала факти міжнародних злочинів, що вчиняються силами країни-агресора, зокрема й депортації українських громадян на територію РФ. В аналітиці, представленій Коаліцією у січні 2023 року, було детально проаналізоване вчинення депортації українських громадян як широкомасштабної та систематичної практики, яку застосовує РФ на тимчасово зайнятих нею територіях України, та супутніх заходів так званої «фільтрації», а також узагальнення максимальної кількості інформації та фактів щодо цих подій⁹.

Метою даної аналітичної записки є окреслення основних механізмів (способів) повернення українців, депортованих на територію РФ. Попри те, що депортація цивільного населення з окупованих російською армією територій України відбувалася і на територію РБ, авторки аналітичної записки зосереджуються на поверненні з території РФ через складнощі, які можуть виникнути внаслідок відсутності на території РФ закордонних дипломатичних установ України та тривалої відсутності можливості перетину російсько-українського кордону.

Авторки звіту:

Альона Луньова, директорка з адвокації Центру прав людини ZMINA

Онися Синюк, правова аналітикиня Центру прав людини ZMINA

Катерина Рашевська, експертка Регіонального центру прав людини

7 Report on Violations of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes against Humanity Committed in Ukraine (1 April – 25 June 2022) / OSCE, 14 липня 2022 року: <http://surl.li/jaxlh>; Russia's systematic program for the re-education & adoption of Ukraine's children. / Yale University (2023): <https://reliefweb.int/report/ukraine/russias-systematic-program-re-education-adoption-ukraines-children>; Report on Violations and Abuses of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes against Humanity, related to the Forcible Transfer and/or Deportation of Ukrainian Children to the Russian Federation. / Moscow Mechanism, OSCE (2023): https://www.osce.org/files/f/documents/7/7/542751.pdf?fbclid=IwAR2dYYe70GEr70E7A0JHjffIDu8NT1D4_2AwhXA8JgwC8qVZdqoRWXfUyR8; Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine to the Human Rights Council (A/HRC/52/62), 16 March 2023: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_AUV_EN.pdf

8 Joint Statement on the invocation of the Moscow Mechanism to address the deportation of children amidst human rights violations and humanitarian impacts of Russia's war of aggression against Ukraine, delivered during the 1417th Meeting of the OSCE Permanent Council on 30 March 2023: <https://osce.delegfrance.org/Joint-Statement-on-the-invocation-of-the-Moscow-Mechanism-to-address-the>

9 Депортація громадян України з території ведення активних бойових дій чи з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь. Аналітичний звіт Коаліції «Україна. П'ята ранку». Режим доступу: <http://surl.li/iwlal/>

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

- АР Крим** — Автономна Республіка Крим
- ДМС** — Державна міграційна служба
- «ДНР»** — так звана «Донецька Народна Республіка», тобто тимчасово окупована Росією до 24 лютого 2022 року територія Донецької області
- ЗДУ** — закордонна дипломатична установа
- «ЛНР»** — так звана «Луганська Народна Республіка», тобто тимчасово окупована Росією до 24 лютого 2022 року територія Донецької області
- МЗС** — Міністерство закордонних справ
- МКЧХ** — Міжнародний Комітет Червоного Хреста
- ОБСЄ** — Організація з безпеки і співробітництва в Європі
- ООН** — Організація Об'єднаних Націй
- ПТР** — пункти тимчасового розміщення
- РБ** — Республіка Білорусь
- РФ** — Російська Федерація
- ТОТ** — тимчасово окупована територія
- УВКБ ООН** — Управління Верховного Комісара ООН у справах біженців
- ФЗ** — Федеральний закон

РЕЗЮМЕ

- 1.** Однією з ключових проблем є встановлення кількості українських громадян, депортованих на територію РФ, адже українська сторона не має доступу до окупованих територій та території РФ, а російська сторона маніпулює цифрами та не повідомляє чисельність і статистику розміщення українських громадян на своїй території.
- 2.** Всіх громадян України, як дорослих, так і дітей, які були депортовані на територію РФ, розміщували на території ПТР переважно в прикордонних областях РФ, однак враховуючи офіційні умови розподілу українців територією РФ, на практиці громадян України якомога швидше спрямовували до інших, нерідко віддалених регіонів РФ. У 2023 році простежується тенденція скорочення кількості ПТР через зменшення потоку осіб, які потребують розміщення в них.
- 3.** В особливих умовах перебувають депортовані із місць несвободи на тимчасово окупованій території України, адже їхні можливості пересування обмежені. Як дітей, так і дорослих із місць несвободи російська сторона також розподіляє по окремих регіонах, проводячи це переміщення цілковито на власний розсуд.
- 4.** Для громадян України, які опинилися на території РФ, передбачено різні процедури — від тимчасового перебування, яке не потребує отримання жодних документів, проте обмежене часом, до набуття статусу біженця або ж спрощеної процедури тимчасового проживання. Важливо також враховувати численні зміни до російського законодавства, які спрощують набуття російського громадянства для громадян України, зокрема й неповнолітніх.
- 5.** Українських дітей, депортованих до РФ, також розміщують у ПТР із подальшим влаштуванням у російські заклади або ж сім'ї — як у прийомні сім'ї, так і під опіку та піклування з можливістю подальшого усиновлення. Зміни до російського законодавства про громадянство дозволяють це робити на тих само підставах та за тією ж процедурою, що передбачена для російських дітей.
- 6.** Повернення повнолітніх громадян України, депортованих на територію РФ, суттєво залежить від фінансових ресурсів і від того, чи має людина документи, що посвідчують особу та підтверджують належність до громадянства України. У разі відсутності паспорта громадянина України може бути оформлено посвідчення особи на повернення в Україну, яке для випадків, коли український громадянин був депортований на територію РФ, оформлюється на території України Державною міграційною службою.

- 7.** Тривалий час єдиним маршрутом для повернення громадян України з території РФ залишався виїзд через треті країни. Найпопулярнішими маршрутами були Естонія, Латвія, Фінляндія, Грузія, Туреччина, а також Литва та Польща (через територію Республіки Білорусь). Утім, наразі на кордоні України та РФ в обмеженому режимі виключно на пропуск на територію України громадян України діє пункт пропуску «Колотилівка-Покровка».
- 8.** Після повернення громадяни України можуть потребувати державної допомоги та підтримки. Нині депортовані громадяни України після свого повернення на територію України можуть претендувати на допомогу у разі взяття на облік внутрішньо переміщеної особи, якщо вони не повертаються до покинутого місця проживання. Втім, є окремі категорії повнолітніх громадян України, які після повернення не можуть претендувати на жодний вид державної підтримки чи допомоги від міжнародних донорів — це ті, хто з огляду на різні причини не мають паспорта громадянина України. Такі особи на час виготовлення паспорта повинні мати системну підтримку.
- 9.** Повернення українських неповнолітніх, депортованих та примусово переміщених на території під ефективним контролем РФ, є обов'язком України відповідно до її міжнародних зобов'язань у сфері захисту прав дитини. Таке повернення має відбуватися без зволікань, що вказує на актуальність активізації зусиль у даному напрямі з урахуванням наявності відомостей про щонайменше 19 499 ідентифікованих неповнолітніх жертв депортацій та примусового переміщення. Часові обмеження щодо розробки та імплементації механізмів репатріації, реабілітації та реінтеграції дітей також обумовлені високим рівнем ризику вчинення щодо них інших порушень прав, окремі з яких сягають порогу воєнних злочинів (примусовий призов), злочинів проти людяності (нелюдське поводження) та геноциду (насильницьке передавання в російські родини).
- 10.** Через відмову РФ співпрацювати з Україною щодо організованого повернення дітей вбачається доцільним залучати до розробки та реалізації єдиного правового механізму репатріації треті держави, компетентні міжнародні організації та міжнародне співтовариство в цілому. Вагому роль у політичному тиску на Росію для повернення неповнолітніх відіграють резолюції провідних міжнародних організацій, які проте поки що не включають конкретної вимоги щодо репатріації. Має проводитися незалежний багатосторонній моніторинг за процесом повернення, щоб держава-агресор не могла «приховувати» частину вивезених дітей.
- 11.** Основним елементом майбутніх механізмів репатріації, реабілітації та реінтеграції є розробка індивідуальних траєкторій для кожної дитини. Обов'язковою у даному процесі є оцінка відповідності принципу найкращих інтересів неповнолітнього.
- 12.** Важливо сприяти возз'єднанню дитини з її родичами та близьким оточенням. Саме тому навіть у разі, коли реабілітація та реінтеграція

можуть бути проведені лише за кордоном, до них слід залучати професіоналів з держави громадянства неповнолітнього. Роль останньої варіюється залежно від приналежності дитини до виокремлених груп дітей під ефективним контролем РФ. При цьому діти-сироти та діти, позбавлені батьківського піклування, потребують реалізації Україною принципу *parens patriae*. Для дітей, які мають законного представника, та для самих законних представників на національному рівні має бути розроблена програма фінансової підтримки. Доступ до неї на пріоритетних засадах повинні мати також діти без супроводу.

13. У кожному випадку репатріація, реабілітація та реінтеграція не має призводити до повторної травматизації дитини. З-поміж іншого це стосується регулювання доступу медіа до висвітлення даних чутливих процесів. Держава має не лише заохочувати розробку, прийняття та реалізацію медіастандартів публікацій, кодексів поведінки та інших запобіжних заходів, але й слідкувати за їхнім належним виконанням, зокрема з боку незалежних журналістів та осіб з подібною зайнятістю. Відданість відповідним стандартам може бути обов'язковою вимогою щодо акредитації.

14. Розробка та імплементація механізмів репатріації, реабілітації та реінтеграції вимагає внесення змін до наявного законодавства (або розробку нового) на національному рівні. Для цього компетентні органи влади України мають співпрацювати з іноземними державами, міжнародними організаціями та громадянським суспільством із залученням об'єднань, які представляють інтереси дітей-жертв та їхніх законних представників.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

НАЦІОНАЛЬНИМ ОРГАНАМ ВЛАДИ УКРАЇНИ:

(а) на міжнародному рівні:

- продовжувати перемовини для забезпечення досягнення домовленостей з третьою країною відповідно до статті 8 Віденської конвенції про консульські зносини, яка дозволить іншій країні захищати інтереси українських громадян на території РФ;
- сприяти виїзду громадян України з території РФ чи РБ у безпечні країни (країни ЄС, Грузію тощо) через взаємодію із міжнародними партнерами;
- звернутися до УВКБ ООН, МОМ, МКЧХ, ОБСЄ щодо сприяння поверненню українських громадян на територію України та документування фактів вивезення, кількості осіб, що підпадають під такий процес, умов їх перебування в РФ тощо;
- напрацювати механізм повернення з території РФ повнолітніх громадян України, яких тримали в місцях несвободи на тимчасово окупованій території України та депортували на територію РФ;
- продовжувати перемовини з міжнародними партнерами щодо створення механізму повернення на територію України дітей, що були депортовані на територію РФ чи примусово переміщені на тимчасово окуповану територію України, зокрема, через ухвалення відповідної резолюції на рівні Генеральної Асамблеї ООН;

(б) на національному рівні:

- забезпечувати якісне та повне документування, а також ефективне розслідування злочинів депортації та примусового переміщення на тимчасово окуповані території українських громадян;
- забезпечувати ефективну співпрацю, обмін інформацією з Міжнародним кримінальним судом, зокрема інформацією, що є в розпорядженні НІБ, в питаннях розслідування злочину примусового переміщення та депортації, а також геноциду;
- за сприяння міжнародних партнерів запровадити системну підтримку громадян України, які були депортовані на територію РФ та повертаються в Україну, але не мають паспорта громадянина України (на час оформлення паспорта);

- забезпечити верифікацію списків дітей, депортованих на територію РФ чи примусово переміщених на тимчасово окуповані території України, та докласти зусиль до встановлення місця перебування кожної дитини на території РФ;
- створити національну систему реабілітації та реінтеграції дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України, з урахуванням наявних міжнародних стандартів та практики, зокрема, щодо оцінки відповідності заходів у рамках такої системи принципу найкращих інтересів дитини.

МІЖНАРОДНИМ ОРГАНІЗАЦІЯМ ТА ПАРТНЕРАМ:

- співпрацювати з Урядом України щодо напрацювання механізмів сприяння виїзду громадян України з території РФ чи РБ у безпечні країни (країни ЄС, Грузію та інші);
- УВКБ ООН, МОМ, МКЧХ, ОБСЄ в межах своїх мандатів налаштувати доступ до українських громадян на території РФ та забезпечити документування фактів вивезення, кількості осіб, що підпадають під такий процес, умов їх перебування в РФ, а також сприяти поверненню українських громадян на територію України;
- сприяти напрацюванню та функціонуванню механізму повернення з території РФ повнолітніх громадян України, яких тримали в місцях несвободи на тимчасово окупованій території України та депортували на територію РФ;
- докласти зусиль для створення механізму повернення на територію України дітей, депортованих на територію РФ чи примусово переміщених на тимчасово окуповану територію України, зокрема через ухвалення відповідної резолюції на рівні Генеральної Асамблеї ООН, яка передбачатиме міжнародну співпрацю задля повернення неповнолітніх через призначення третьої сторони.

РОЗДІЛ 1.

ЗАГАЛЬНИЙ ОГЛЯД СИТУАЦІЇ ЩОДО ДЕПОРТАЦІЇ ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ З ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ НА ТЕРИТОРІЮ РФ

Для напрацювання ефективних механізмів повернення громадян України, як повнолітніх, так і неповнолітніх, які були депортовані на територію РФ, важливо визначити кількість таких громадян, географію їх розміщення, умови перебування на території РФ, а також труднощі, з якими вони стикаються як протягом перебування на території РФ, так і в контексті перешкод для виїзду з території цієї держави.

1.1. СТАТИСТИКА ТА РОЗМІЩЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН, ДЕПОРТОВАНИХ НА ТЕРИТОРІЮ РФ

Попри те, що широкомасштабна практика депортації цивільного населення з територій України, зайнятих російською армією, розпочалася відразу після 24 лютого 2022 року, встановити реальні цифри кількості українських громадян, як дорослих, так і дітей, вивезених на територію Російської Федерації, на даний момент неможливо через низку причин. Внаслідок збройної агресії та окупації частини території, українська влада тимчасово не контролює окремі ділянки державного російсько-українського кордону, через які російська влада проводила та продовжує проводити депортацію цивільного населення. Крім того, Держава Україна не має доступу до своїх громадян на території РФ у зв'язку з припиненням виконання своїх функцій на території РФ консульських установ України в березні 2022 року¹⁰.

За даними української влади може йтися про близько 2 мільйонів українців, серед яких переважно жінки, діти та літні люди¹¹. Національне інформаційне бюро України станом на 20 червня 2023 року зафіксувало 19 499 випадків депортації дітей¹².

10 Повідомлення для громадян України в РФ / офіційний сайт Міністерства закордонних справ України, 12.03.2022: <https://mfa.gov.ua/news/povidomlennya-dlya-gromadyan-ukrayini-v-rf>

11 Президент: росія депортувала близько двох мільйонів українців, серед них багато дітей / Укрінформ, 18.12.2022. Режим доступу: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3636642-prezident-rosia-deportovala-blizko-dvoh-miljoniv-ukrainciv-sered-nih-bagato-ditej.html>

12 Портал «Діти війни»: <https://childrenofwar.gov.ua>

Міжнародні організації також не мають доступу до українських громадян на території Росії. Останнє оновлення інформації щодо кількості українців на території РФ проводилося в грудні 2022 року, і зафіксована цифра кількості перетинів російського кордону з боку України становить 2 852 395, а кількість зафіксованих у країні біженців та шукачів притулку — 100 835¹³.

Росія, всупереч своїм зобов'язанням, не повідомляє відповідальні органи України про кількість українських громадян, вивезених на територію РФ. Попередньо російська сторона повідомляла про те, що станом на 13 березня 2023 року на території РФ перебувало 5,4 мільйони біженців з України¹⁴, а вже 27 травня 2023 року повідомлялося про лише «понад 3,5 мільйони»¹⁵. Проте згідно з аналітичними даними Комітету «Гражданское содействие», ці цифри також відображають лише кількість перетинів кордону¹⁶. Згідно з даними МВС Росії, на які посилаються дослідники, за 2022 рік лише п'ятеро українців отримали статус біженця і 97 591 отримали тимчасовий притулок на території Росії¹⁷.

Депортованих на територію РФ українців поміщали в пункти тимчасового розміщення (ПТР) на всій території Росії. У листопаді 2022 року російська сторона повідомляла про перебування вивезених осіб у 850 ПТР на території 59 регіонів Росії і про готовність ще 1,6 тисяч ПТР прийняти українців¹⁸. На березень 2023 року на тимчасово окупованій території Криму залишився працювати лише один ПТР в місті Армянську, в якому на той момент за даними окупаційних органів влади перебували 43 особи¹⁹. Інші ПТР на території окупованого Криму закрили через скорочення кількості «біженців». У квітні 2023 року також закрили найбільший ПТР в Белгороді, розрахований на приймання до 840 осіб, адже в середньому через пункт останнім часом проходило 50–60 осіб на місяць²⁰.

12 березня 2022 року Постановою Уряду РФ № 349 було також встановлено розподіл громадян України, які «вимушено покинули територію України» та «прибули на територію Російської Федерації в екстреному масовому порядку»

13 Operational Data Portal, Ukraine Refugee situation / UNHCR: https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine#_ga=2.224219615.511807607.1684768820-1058219920.1684768820

14 Число прибывших в РФ беженцев с территории Украины превысило 5,4 млн человек / ТАСС, 13.03.2023: <https://tass.ru/obschestvo/17248303>

15 В Погранслужбе сообщили, что с начала СВО в Россию пропустили 3,5 млн украинских граждан / ТАСС, 27.05.2023: <https://tass.ru/obschestvo/17858829>

16 Сколько беженцев из Украины находится в России? / Комитет Гражданское Содействие, 10.03.2023: <https://refugee.ru/dokladyi/how-many-refugees/>

17 Там само.

18 Почти 4,8 млн беженцев прибыли в Россию с Украины / ТАСС, 18.11.2022: <https://tass.ru/obschestvo/16365735>

19 В Крыму закрыли пункт временного размещения для беженцев после снижения их потока / Новые Известия, 06.03.2023. Режим доступа: <https://newizv.ru/news/2023-03-06/v-krymu-zakryli-punkt-vremennogo-razmescheniya-dlya-bezhentsev-posle-snizheniya-ih-potoka-399824>

20 В Белгороде закроют самый крупный пункт временного размещения беженцев / БЕЛ. RU, 05.04.2023. Режим доступа: <https://bel.ru/news/2023-04-05/v-belgorode-zakroyut-samyu-krupnyu-punkt-vremennogo-razmescheniya-bezhentsev-2895123>

за суб'єктами РФ²¹, серед яких не лише регіони, що межують з Україною, а й віддалені регіони Росії.

У квітні 2023 року губернатор Воронежської області, квота якої згідно з розподілом громадян України територією РФ була найбільшою — 7000 осіб, звітував про перебування понад 6,4 тисяч осіб у 100 ПТР області²².

Російські волонтери також повідомляли, що депортованих на вокзалі у Таганрозі розподіляли поїздами, які мали відвозити їх в ПТРИ на всій території Росії. Про те, куди направлятиметься поїзд, до останнього моменту не знають навіть працівники вокзалу, і відповідно вибору щодо того, куди їхати, люди не мають²³.

Дітей, яких представники РФ вивезли з території України, також розміщували спочатку в ПТР з перспективою подальшого відправлення до різних регіонів Росії²⁴, або ж відразу відправляли в регіони, де з вокзалу їх забирали «нові сім'ї». Зокрема, у жовтні 2022 року губернатор Московської області заявляв про перебування на території регіону понад 800 українських дітей, 30 з яких вже були передані в російській сім'ї²⁵. У червні Уповноважена з прав дитини при Президенті РФ Марія Львова-Бєлова заявляла, що Москва, Ямало-Ненецький автономний округ, Калузька, Тульська, Ростовська та Воронежська області також готові приймати українських дітей²⁶. Вже в серпні Марія Львова-Бєлова заявляла, що російські сім'ї, які готові приймати українських дітей, є в таких регіонах Росії: Астраханській, Волгоградській, Ленінградській, Мурманській, Нижегородській, Новосибірській, Омській, Пензенській, Самарській, Тюменській та Челябінській областях²⁷.

Окремо варто зупинитися на питанні депортації на територію РФ громадян України, які перебували в місцях несвободи на тимчасово окупованих територіях України. Так, російська громадська організація «Русь сидящая» у грудні 2022 року повідомила, що з окупованих територій України з початку повномасштабного вторгнення було вивезено приблизно 5000 осіб із місць несвободи, зокрема пацієнтів психоневрологічного інтернату та ув'язнених із Чорнухинської колонії та Оленівки. Ув'язнені були вивезені до щонайменше

21 Постанове́ние Правитель́ства Росси́йской Федера́ции от 12.03.2022 № 349 «О распределении по субъектам Российской Федерации граждан Российской Федерации, Украины, Донецкой Народной Республики, Луганской Народной Республики и лиц без гражданства, постоянно проживающих на территориях Украины, Донецкой Народной Республики, Луганской Народной Республики, вынужденно покинувших территории Украины, Донецкой Народной Республики, Луганской Народной Республики и прибывших на территорию Российской Федерации в экстренном массовом порядке» / 12.03.2022: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202203120005?index=4&rangeSize=1>

22 <https://novayagazeta.ru/articles/2023/06/05/zhivut-kak-na-kurorte>

23 <https://www.expertsouth.ru/news/pamyatka-dlya-bezhentsev-s-territorii-ldnr-i-ukrainy/>

24 Наприклад: Детский лагерь «Ромашка» в Ростовской области принял 250 детей из ДНР / ТАСС, 23.02.2022: <https://tass.ru/obschestvo/13822423>; та: Беженцев из Мариуполя поселили в гостинице «Солнечная» в Азове / BezFormata, 10.03.2022: <https://azov.bezformata.com/listnews/mariupolya-poselili-v-gostinitce-solnechnaya/103282871/>

25 <https://tass.ru/obschestvo/15990389>

26 <https://ria.ru/20220608/deti-1793939863.html>

27 <http://deti.gov.ru/articles/news/davajte-dadim-im-shans-mariya-l-vova-belova-o-detyah-sirotah-v-lnr>

чотирьох регіонів РФ: це Волгоградська, Володимирська області, Ставропольський край та Краснодарський край²⁸.

Міністерство юстиції України заявило, що з установ на окупованих територіях вивезли близько 2000 засуджених²⁹. На початку червня 2023 року з'явилася інформація про те, що депортованих ув'язнених з колоній на території РФ вивозять до тимчасово окупованої території Криму, в колонію № 126 (місто Керч).

1.2. ЗАКОНОДАВСТВО РФ ЩОДО ПРАВОВОГО СТАТУСУ УКРАЇНСЬКИХ ГРОМАДЯН НА ТЕРИТОРІЇ РФ

Для українців, які опинилися на території РФ, російським законодавством загалом передбачені такі статуси перебування в РФ:

1. **тимчасове перебування**, яке не потребує оформлення ніяких документів; в такому статусі українцям дозволено перебувати на території РФ 90 днів, при цьому для тих, хто постійно проживав на території так званих «ЛДНР», — 180 днів³⁰;
2. **тимчасовий притулок**, для отримання якого необхідно звернутися в територіальний орган МВС Росії, видається на рік і може продовжуватися. Цей статус передбачає можливість працевлаштування та навчання в РФ. Для громадян України російським законодавством передбачено звільнення від обов'язку передавати на зберігання паспорт або інші документи, що встановлюють особу, під час отримання посвідчення про тимчасовий притулок³¹;
3. **статус біженця**, для отримання якого також необхідно звернутися в територіальний орган МВС Росії. Якщо заява на тимчасовий притулок має розглядатися три дні, то заява на статус біженця — три місяці, проте даний статус надається на три роки і також дає право працювати, навчатися й отримувати медичну та соціальну допомогу на території РФ³²;
4. **тимчасове проживання** як проміжний етап на загальних умовах до отримання російського громадянства, дозвіл на яке надається на три роки і вимагає підтвердження знання російської мови та надання ме-

28 Ольга Романова — о том, зачем Россия вывезла украинских заключенных с оккупированных территорий / Настоящее Время, 01.12.202. Режим доступа: <https://www.currenttime.tv/a/32156850.html>

29 Олена Висоцька, заступниця міністра юстиції / Укрінформ, 03.03.2023. Режим доступа: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3677438-olena-visocka-zastupnica-ministra-usticii.html>

30 <https://www.expertsouth.ru/news/pamyatka-dlya-bezhentsev-s-territorii-ldnr-i-ukrainy/>

31 Стаття 12 Федерального закона от 19.02.1993 № 4528-1 (ред. от 14.07.2022) «О беженцах»: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_4340/27f2b85f7fcc6d7e04c456a9db05fcdd608715cd/

32 Памятка для беженцев с территории ЛДНР и Украины / Эксперт Юг, 01.04.2022: <https://www.expertsouth.ru/news/pamyatka-dlya-bezhentsev-s-territorii-ldnr-i-ukrainy/>

дичних документів про відсутність захворювань³³. Після 8 місяців проживання на території РФ можна звернутися щодо отримання посвідки на проживання.

При цьому статус шукача притулку в РФ на кінець 2022 року мали лише 65 тисяч осіб, що прибули з України³⁴. Така низька кількість осіб, що офіційно здобули цей статус, може мати різні причини: небажання українців офіційно оформляти своє перебування в РФ; в'їзд в РФ лише для транзиту до третіх держав, враховуючи неможливість виїхати з окупованої території прямо на територію, підконтрольну Уряду України; використання громадянами України спрощених процедур набуття громадянства РФ, передбачених новим російським законодавством.

Для деяких категорій осіб з України, які опинилися на території РФ, передбачені виплати³⁵. Також передбачена одноразова виплата в 10 000 рублів для кожної особи, що прибула в Ростовську область з Донбасу³⁶. Для отримання виплати потрібно мати рахунок в російському банку³⁷.

Для жителів Херсону та області в РФ також було передбачено програму сертифікатів на житло — вони мають право отримання соціальної виплати на придбання житла на підставі виданого державного сертифікату³⁸ або ж грошову виплату на придбання житла — 100 тисяч рублів на людину³⁹. При цьому виплати можуть затримувати на кілька місяців, а надавати житло за державним сертифікатом продавці не хочуть⁴⁰.

Громадяни України, депортовані на територію Росії, також стикаються з низкою інших труднощів.

33 Стаття 6 Федерального закона от 25.07.2002 № 115-ФЗ (ред. от 29.12.2022) «О правовом положении иностранных граждан в Российской Федерации» (с изм. и доп., вступ. в силу с 11.01.2023). Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_37868/c9b9574537c49598dac3a13845550e8995a3f405/

34 Правозащитник: РФ манипулирует данными о беженцах из Украины / DW, 23.03.2023: <https://www.dw.com/ru/pravozasitnik-rf-manipuliruet-dannymi-o-bezencah-iz-ukrainy/a-65082470>

35 Указ Президента Российской Федерации от 27 августа 2022 г. № 586 «О выплатах гражданам Донецкой Народной Республики, Луганской Народной Республики, Украины и лицам без гражданства, вынужденно покинувшим территории Донецкой Народной Республики, Луганской Народной Республики, Украины и прибывшим на территорию Российской Федерации»: <https://base.garant.ru/405203785/>

36 Путин поручил выплатить по 10 000 рублей беженцам из Донбасса / Ведомости, 18.02.2022: <https://www.vedomosti.ru/society/news/2022/02/18/910054-putin-poruchil-viplatit-bezhentsam>

37 Единовременные пособия, выплаты беженцам и вынужденным переселенцам в 2023 году / Официальный сайт администрации Суевского района Алтайского края: <https://admin-suet.ru/articles/zhaloby/edinovremennye-posobiya-vyplaty-bezhentsam-i-vynuzhdennym-pereselentsam-v-2022-godu.html>

38 Постановление Правительства РФ от 21 октября 2022 года № 1876.

39 Материальная и социальная помощь / Объясняем.рф: https://объясняем.рф/new_regions/material_support/

40 В надежде на новый дом: беженцы из Херсона с октября живут в отеле и ждут выплат от государства / Москва онлайн, 30.01.2023: <https://msk1.ru/text/world/2023/01/30/72014858/>; «Жить как-то надо, а как?» Семья беженцев из Херсона, которая воспитывает 8 сыновей, не может добиться положенных выплат / Москва онлайн, 18.02.2023: <https://msk1.ru/text/world/2023/02/18/72066764/>

Одна з них — втрата документів, яка ускладнює отримання будь-якого статусу в РФ; це найбільша перешкода для того, щоб виїхати з території РФ.

Ускладнюється також пошук будь-якої роботи. Російські роботодавці неохоче беруть та часто відмовляють у прийомі на роботу особам без російського громадянства⁴¹. Для реєстрації у Центрі зайнятості також обов'язково слід отримати офіційний статус в РФ — тимчасовий притулок чи статус біженця.

Ще одним чинником щодо статусу українців на території РФ є **законодавство щодо спрощення процедури набуття громадянами України російського громадянства**. Спрощений порядок отримання російського громадянства для жителів окупованих районів Донецької та Луганської областей був передбачений ще в 2019 році, коли президент РФ ухвалив відповідний Указ⁴².

Після повномасштабного вторгнення даний процес лише активізувався. Зокрема, Указ 2019 року у травні 2022 року було поширено на дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування та недієздатних осіб, які є громадянами України та перебувають на тимчасово окупованих територіях України⁴³. Пізніше було також спрощено порядок набуття російського громадянства українськими громадянами, які досягли 14-річного віку⁴⁴.

Федеральний Закон, ухвалений в березні 2023 року, передбачає, що особи вважаються такими, що не мають українського громадянства, внаслідок подачі у відповідні російські органи заяви про відмову від українського громадянства, а за дітей до 14 років така відмова може бути подана батьками, усиновлювачами, опікунами⁴⁵.

Особи до 18 років можуть бути прийняті до російського громадянства, якщо громадянство РФ мають батьки дитини, усиновлювачі, опікуни та навіть якщо дитина була поміщена в російську організацію для дітей-сиріт та дітей, які залишилися без батьківського піклування⁴⁶.

Крім того, варто враховувати зміни до російського законодавства, які впливають на статус українських громадян на тимчасово окупованій території і можуть стати додатковою підставою для їх депортації на територію РФ. Зокрема,

41 Как изменилась жизнь беженцев с Украины в России / РБК, 25.03.2023: <https://www.rbc.ru/society/25/03/2023/641439d69a79476c60ed27b9>

42 Указ об определении в гуманитарных целях категорий лиц, имеющих право обратиться с заявлениями о приеме в гражданство России в упрощенном порядке (від 24.04.2019). Режим доступу: <http://kremlin.ru/acts/news/60358>

43 Указ Президента Российской Федерации от 30.05.2022 № 330 «О внесении изменений в Указ Президента Российской Федерации от 24 апреля 2019 г. № 183 "Об определении в гуманитарных целях категорий лиц, имеющих право обратиться с заявлениями о приеме в гражданство Российской Федерации в упрощенном порядке"» и Указ Президента Российской Федерации от 29 апреля 2019 г. № 187 «Об отдельных категориях иностранных граждан и лиц без гражданства, имеющих право обратиться с заявлениями о приеме в гражданство Российской Федерации в упрощенном порядке»

44 Указ Президента Российской Федерации от 26.12.2022 г. № 951 «О некоторых вопросах приобретения гражданства Российской Федерации».

45 Федеральный закон от 18.03.2023 № 62-ФЗ «Об особенностях правового положения граждан Российской Федерации, имеющих гражданство Украины». Режим доступу: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202303180001>

46 Федеральный закон от 28.04.2023 № 138-ФЗ «О гражданстве Российской Федерации». Режим доступу: <http://publication.pravo.gov.ru/Document/View/0001202304280013>

29 травня 2023 року було внесено зміни, які передбачають можливість «примусового та контрольованого переміщення громадян з території, де введено воєнний стан, на території, на яких воєнний стан не введений»⁴⁷. При цьому воєнний стан російська влада на даний момент ввела лише на окупованих територіях України, цим самим передбачаючи єдиний напрямок депортації — на територію РФ.

Загалом правозахисні організації відзначають системність державної політики РФ, направленої на нав'язування громадянам України громадянства країни-агресора. Цей курс РФ на створення умов, за яких мешканці окупованих територій, щоб вижити, змушені отримати російський паспорт, внесення змін до російського законодавства, яке легітимізує «примусове переміщення», а насправді — депортацію українського населення, фактична заборона на використання українського паспорта після отримання російського — є додатковим свідченням прагнення РФ знищити українську ідентичність громадян України, які перебувають на окупованих територіях чи були депортовані на територію РФ, а також зруйнувати їхні зв'язки з Україною.

1.3. ПРАВОВЕ СТАНОВИЩЕ УКРАЇНСЬКИХ ДІТЕЙ, ЗОКРЕМА ДІТЕЙ БЕЗ СУПРОВОДУ, ДЕПОРТОВАНИХ НА ТЕРИТОРІЮ РФ (ПРАВОВІ ФОРМИ ВЛАШТУВАННЯ ДІТЕЙ В СІМ'І, ПІДТРИМКА ПРИЙОМНИХ РОДИН)

Діти, які з огляду на вік належать до особливо вразливих груп населення, передусім в умовах збройного конфлікту, стали ледь не першими жертвами злочину депортації, який вчиняє РФ від самого початку збройної агресії проти України починаючи з 2014 року. Особливо гостро це питання постало після широкомасштабної збройної агресії проти України у 2022 році.

Для українських дітей, депортованих на територію РФ без супроводу батьків, російська влада шукає можливість влаштування в російські заклади для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, та в російські сім'ї. Діти можуть бути влаштовані під опіку та піклування, в прийомну сім'ю або ж усиновлені.

Ще в квітні 2022 року Марія Львова-Бєлова, уповноважена при президентові РФ з прав дитини, заявляла про створення єдиного координаційного штабу між РФ та окупаційною «владою» так званих «ЛНР» та «ДНР» для влаштування українських дітей в сім'ї. Тоді ж вона заявила про те, що на території РФ вже перебувають 1700 дітей з окупованих територій Донецької та Луганської областей, і частина з них вже має опікунів та прийомних батьків. Надалі планувалося вирішувати питання з їхнім громадянством та розміщенням у сім'ї в Московській області на постійній основі⁴⁸.

47 Федеральний конституційний закон от 29.05.2023 № 2-ФКЗ «О внесении изменений в отдельные федеральные конституционные законы». Режим доступа: <http://publication.pravo.gov.ru/document/O001202305290002?index=2>

48 https://senatinform.ru/news/ustroystvom_detey_siroty_iz_donbassa_v_priyemnye_semi_zaymetsya_spetsialnyy_shtab/

З відкритих джерел відомо про факти поміщення дітей як під опіку⁴⁹, так і в прийомні сім'ї⁵⁰.

Після внесення змін до законодавства про громадянство загальна російська процедура усиновлення тепер також поширюється на дітей з тимчасово окупованих територій України. Львова-Бєлова ще в червні 2022 року заявляла про те, що 120 російських сімей звернулися із запитом про усиновлення дітей-сиріт з України⁵¹. В березні 2023 року так звана «уповноважена з прав дитини ЛНР» заявила, що сім'ї з різних регіонів Росії чекають судових засідань, щоб забрати дітей до себе⁵².

Якщо у разі передавання дитини в сім'ї у формі опіки або прийомної сім'ї додаткових труднощів з ідентифікацією та пошуком такої дитини не створюється, то у разі всиновлення сім'я може змінювати інформацію про дитину, як-от прізвище, ім'я та по батькові. Тоді пошук дитини надзвичайно ускладнюється.

Варто також зазначити, що для сімей, які беруть дитину в прийомну сім'ю, або ж оформлюють над нею опіку, також є фінансовий стимул — одноразова виплата, сума якої може збільшуватися, якщо дитина має інвалідність, вона старша за сім років або ж сім'я приймає більше, ніж одну дитину, щоб не розлучати братів та сестер. Передбачаються також щомісячні виплати.

Отже, російська сторона забезпечує систематичне впровадження єдиної політики щодо депортації українських дітей на територію РФ, а також їх передавання в російську групу, для чого було введено низку заходів. Зокрема зміни до російського законодавства про громадянство, що спрощують його набуття неповнолітніми, які перебувають на окупованій території України або ж на території РФ — як тих неповнолітніх, які мають батьків, так і тих, хто позбавлений батьківського піклування. Росія також налагодила систему передавання неповнолітніх без супроводу до російських закладів для догляду за дітьми, а також в прийомні сім'ї та під опіку та піклування в російські сім'ї, без належного пошуку родичів цих неповнолітніх.

Депортація дорослих та неповнолітніх громадян України російською стороною є складовою комплексної системи, спрямованої на зміну їхнього національного статусу та ідентичності. Всі заходи, від примусового переміщення і депортації, до розподілу українців по різних суб'єктах РФ, відправка їх у віддалені регіони, надання їм мінімальних фінансових ресурсів, які унеможливають виїзд з території РФ, поміщення дітей у заклади та власне в російські сім'ї — спрямовані на те, щоб розірвати їхній зв'язок з Україною, щоб вони не могли повернутися.

49 <https://riamo.ru/article/593402/okolo-350-detej-sirot-iz-donbassa-vzyali-pod-opeku-rossijskie-semi-po-vsej-strane-xl>

50 <https://360tv.ru/tekst/obschestvo/dvuh-bratev-iz-donetska-primet-podmoskovnaja-semja/>

51 <https://rg.ru/2022/06/01/120-rossijskih-semej-podali-zaiavki-na-usynovlenie-sirot-donbassa-i-ukrainy.html>

52 <https://russian.rt.com/russia/article/1123996-lnr-donbass-deti-ukraina-rossiya-interview-ombudsmen>

РОЗДІЛ 2.

МЕХАНІЗМИ ПОВЕРНЕННЯ ПОВНОЛІТНІХ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ, ДЕПОРТОВАНИХ НА ТЕРИТОРІЮ РФ

Питання повернення українських громадян, депортованих на територію РФ, зокрема дітей, є одним із найбільш гострих проблемних питань, які виникли внаслідок широкомасштабної збройної агресії проти України. Відсутність адекватної статистики щодо кількості депортованих лише погіршує ситуацію: відсутність об'єктивних даних щодо масштабу злочину депортації стає перешкодою до пошуку системних рішень для повернення українських громадян на територію України або забезпечення їхнього виїзду на безпечну територію третіх країн.

2.1. ПОВЕРНЕННЯ ДЕПОРТОВАНИХ ДО РФ ГРОМАДЯН УКРАЇНИ, ЗОКРЕМА ЧЕРЕЗ ТЕРИТОРІЮ ТРЕТІХ КРАЇН

Тривалий час для депортованих громадян України єдиним можливим способом повернення на територію України був виїзд через треті країни. Серед найпоширеніших маршрутів — Естонія, Латвія, Фінляндія, Грузія, Туреччина. Через територію Білорусі можна було дістатися до Литви та Польщі.

У разі, коли громадяни України, депортовані на територію РФ, мають документи, що посвідчують особу та підтверджують належність до громадянства України, зазвичай виїзд з території РФ в/через треті країни не є ускладненим і залежить, за певними винятками, від наявності фінансових засобів та бажання особи покинути територію РФ.

Після початку широкомасштабної збройної агресії для громадян України, депортованих на територію РФ, зокрема тих, які змушені були внаслідок створених армією РФ небезпеки та атмосфери страху покидати місця свого проживання та виїжджати через територію РФ, були суттєво пом'якшені вимоги щодо в'їзду до європейських країн, що мають кордон з РФ чи РБ. Так, для в'їзду до Литви, Польщі, Естонії міг бути пред'явлений як паспорт громадянина України для виїзду за кордон, так і національний паспорт громадянина України, а також свідоцтво про народження особи.

Наприклад, за інформацією МЗС України, станом на жовтень 2022 року з понад 108 тисяч українських громадян, які в'їхали на територію Естонії, більше половини (63 649 осіб) в'їхали з території РФ. До Грузії в'їхало 53 825 громадян України, всі вони перетнули кордон з територією РФ.

У низці випадків після початку широкомасштабної збройної агресії повнолітніх громадян України з тимчасово окупованих територій України, які внаслідок окупації втратили чи ніколи не оформлювали паспорт громадянина України, впускали на територію європейських країн на підставі свідоцтва про народження українського зразка. Пізніше в цих країнах такі особи могли оформити тимчасовий захист попри відсутність паспорта громадянина України.

Значно складнішою є ситуація у разі втрати громадянами України документів, що посвідчують особу та підтверджують належність до громадянства України, або наявності виключно документів, виданих окупаційними органами влади (наприклад, свідоцтва про народження дитини). За відсутності паспорта громадянина України (або паспорта громадянина України для виїзду за кордон) виїзд на територію третіх країн з території РФ практично неможливий, адже на території РФ не діють закордонні дипломатичні установи України, які у визначених законом випадках мають змогу оформити посвідчення особи на повернення в Україну.

Утім, в окремих пунктах пропуску через державний кордон РФ російські прикордонники пропускали за довідкою про втрату паспорта, виданою на території РФ. Так, існує практика, коли представники російських правоохоронних органів складають висновок про встановлення особи іноземного громадянина чи особи без громадянства відповідно до статті 10.1 Федерального закону від 25.07.2002 № 115-ФЗ «Про правове становище іноземців в Російській Федерації». Цей документ дає змогу пересуватися територією Росії, а також в окремих випадках саме на підставі цього документа громадяни України мали змогу покинути територію РФ⁵³. Проте, оформлення такого документа могло тривати місяцями, до того ж було пов'язане із додатковим ризиком для українських громадян, адже доводилося звертатися до правоохоронних органів РФ.

Окремими проблемним питанням є виїзд з території РФ громадян України, які отримали паспорт громадянина РФ. Достеменно відомий і не викликає сумнівів той факт, що влада РФ провадить політику примусової паспортизації громадян України ще починаючи з окупації території АР Крим та міста Севастополь⁵⁴. Ця політика, апробована в Криму, з певними змінами була екстрапольована на окуповану територію Донеччини та Луганщини, а пізніше у 2022–2023 роках — зокрема й на території Донецької, Запорізької, Луганської, Харківської, Херсонської областей України, окуповані після початку широкомасштабної збройної агресії проти України⁵⁵.

Одним із негативних наслідків отримання російського паспорта є можливі обмеження на виїзд з території РФ. Так, у жовтні 2022 року почала з'являтися інформація про те, що російська федеральна служба безпеки (ФСБ) не випускає

53 Депортація громадян України з території ведення активних бойових дій чи з тимчасово окупованої території України на територію Російської Федерації та Республіки Білорусь. Аналітичний звіт коаліції «Україна. П'ята ранку». Режим доступу: https://zmina.ua/wp-content/uploads/sites/2/2023/01/deportation_ukr.pdf

54 Звіт «Права людини в контексті нав'язування громадянства в Криму». Режим доступу: https://www.irf.ua/content/files/report_crimea_human_rights.pdf

55 Щорічна доповідь Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. Режим доступу: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/porazhdali-vid-zbroinoi-ahresii-rosiiskoi-federatsii#rights>

до Латвії та Естонії українців із російськими паспортами⁵⁶. Утім, повідомлення про обмеження права на виїзд з території РФ тим громадянам України, які отримали паспорт РФ, наразі не носять системного характеру.

Водночас на кордоні України та РФ в обмеженому режимі виключно на пропуск на територію України громадян України діє пункт пропуску «Колотилівка-Покровка». Наявність цього пункту пропуску дає змогу громадянам України, депортованим на територію РФ, а особливо тим, які мають певні складнощі із документами, що підтверджують особу і належність до громадянства України, після ретельної перевірки повернутися на територію України. Проте, повернення через пункт пропуску «Колотилівка-Покровка» може бути в будь-який момент зупинено за рішенням російської сторони.

Залишається без належної відповіді питання повернення з території РФ повнолітніх громадян України, депортованих із місць несвободи на окупованій території України. Так, наразі відомо, що з окупованої території Херсонської області в жовтні-листопаді 2022 року були вивезені ув'язнені щонайменше чотирьох виправних колоній (Голопристанська виправна колонія № 7, Дар'ївська виправна колонія № 10, Херсонська виправна колонія № 61 та Північна виправна колонія № 90). Також наявна інформація про вивезення Снігурівської виправної колонії № 5 з Миколаївської області до Голопристанської виправної колонії № 7⁵⁷. Імовірна кількість депортованих ув'язнених, за інформацією Міністерства юстиції України, становить близько 2000 осіб⁵⁸, а за інформацією громадської організації «Захист в'язнів України» — понад 3500 осіб, які були розміщені щонайменше в трьох регіонах РФ: це Волгоградська, Володимирська області, Ставропольський край та Краснодарський край.⁵⁹

Крім пенітенціарних закладів, на тимчасово окупованих територіях України залишалися інші закриті заклади, які були депортовані окупаційною владою. Так, імовірно у листопаді 2022 року були примусово переміщені до тимчасово окупованої території Криму, а потім депортовані на територію РФ щонайменше 208 пацієнтів Каїрського психоневрологічного будинку-інтернату, який розташований у селі Каїри Горностаївського району Херсонської області України⁶⁰. Так само в листопаді 2022 року були депортовані на територію РФ щонайменше 114 пацієнтів Дніпрянського психоневрологічного будинку-інтернату (селище Дніпряни Херсонської області). Частина пацієнтів була розміщена в закритих закладах на території Ставропольського краю.

Наразі не існує дієвого державного механізму повернення громадян України, які перебували в місцях несвободи на території України та були депортовані на територію РФ. Разом із тим існують випадки повернення засуджених громадян України після відбування ними покарання, проте інформації щодо кількості таких осіб немає.

56 <https://www.slovoidilo.ua/2022/10/06/novyna/suspilstvo/rf-ne-vypuskayut-ukrayincziv-rosijskymu-pasportamy-minreintehracziyi>

57 Херсонські в'язні в полоні у російських окупантів / ГО «Захист в'язнів України», 29.12.2022: <https://ngoauu.org/xersonski-vyazni-v-poloni-u-rosijskix-okupantiv/>

58 Олена Висоцька, заступниця міністра юстиції / Укрінформ, 03.03.2023: <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3677438-olena-visocka-zastupnica-ministra-usticii.html>

59 Херсонські в'язні в полоні у російських окупантів / ГО «Захист в'язнів України», 29.12.2022: <https://ngoauu.org/xersonski-vyazni-v-poloni-u-rosijskix-okupantiv/>

60 <https://www.kavkazr.com/a/banaljno-vykrali-hto-izvestno-o-patsientah-ukrainskogo-internata-v-volgogradskoy-oblasti/32252317.html>

2.2. ОФОРМЛЕННЯ ПОСВІДЧЕННЯ ОСОБИ НА ПОВЕРНЕННЯ В УКРАЇНУ ДЛЯ ОСІБ, ДЕПОРТОВАНИХ НА ТЕРИТОРІЮ РФ

Для забезпечення повернення громадян України, депортованих на територію РФ, Кабінет Міністрів України в листопаді 2022 року запровадив експериментальний проєкт щодо оформлення на території України посвідчення особи на повернення в Україну⁶¹.

Відповідно до статті 27 Закону України «Про Єдиний державний демографічний реєстр та документи, що підтверджують громадянство України, посвідчують особу чи її спеціальний статус», посвідчення особи на повернення в Україну є документом, що посвідчує особу, підтверджує громадянство України (крім випадків, передбачених частиною другою цієї статті), дає право на в'їзд в Україну, оформляється і видається ЗДУ громадянам України у разі:

1. втрати під час перебування за межами України документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України та надають право такій особі на виїзд з України і в'їзд в Україну;
2. якщо строк дії таких документів закінчився;
3. якщо встановлено, що такий документ є недійсним з інших причин;
4. якщо громадянин України не оформлював документів, що посвідчують особу, підтверджують громадянство України та/або надають право такій особі на виїзд з України і в'їзд в Україну.

Посвідчення особи на повернення в Україну може бути також видано особам без громадянства, які мають право на постійне проживання в Україні, іноземцям та особам без громадянства, яких визнано біженцями або особами, які потребують додаткового захисту, у разі втрати ними під час перебування за кордоном виданих в Україні документів, що посвідчують особу та дають право на виїзд з України і в'їзд в Україну.

Відповідно до Закону, посвідчення особи на повернення в Україну оформляється та видається закордонною дипломатичною установою України. Оскільки таких установ немає на території РФ після 24.02.2022, Кабінет Міністрів України запровадив експериментальну процедуру, відповідно до якої посвідчення виготовляються на території України Державною міграційною службою України. Так, посвідчення оформляється за зверненням до територіального органу ДМС одного з батьків або іншого законного представника (для особи віком до 18 років), а для повнолітньої особи — за зверненням члена сім'ї (одного з батьків, подружжя, повнолітньої дитини, рідного (повнорідного, неповнорідного) брата або сестри) або офіційного звернення Мінреінтеграції (у разі відсутності у депортованої особи родичів на території України, або коли вони не можуть звернутися до підрозділу ДМС через перебування на окупованій території). Рішення про оформлення посвідчення ухвалюється відповідним підрозділом ДМС за результатами ідентифікації особи, перевірки факту належності

61 Постанова Кабінету Міністрів України від 21 жовтня 2022 р. № 1201 «Про реалізацію експериментального проєкту щодо оформлення на території України посвідчення особи на повернення в Україну».

до громадянства України або визнання особою без громадянства в Україні та перевірки інформації, поданої законним представником, членом сім'ї або Мінреінтеграції.

Посвідчення оформлюється безоплатно протягом п'яти робочих днів з дня подання заяви-анкети встановленого зразка. Строк дії посвідчення, оформленого за експериментальною процедурою — до трьох місяців.

Посвідчення видається заявнику (батькам, законним представникам, якщо йдеться про неповнолітню особу, або членам сім'ї повнолітніх осіб). У разі якщо посвідчення оформлювалося за зверненням Мінреінтеграції, то після виготовлення посвідчення надсилається до Мінреінтеграції для організації подальшого передавання особі, на ім'я якої оформлено документ.

За інформацією ДМС, станом на 20 червня 2023 року оформлено 28 посвідчень на повернення особи в Україні за експериментальною процедурою.

Найскладнішим моментом залишається питання передавання на територію РФ виготовлених посвідчень особи на повернення внаслідок відсутності транспортно-сполучення і діючих пунктів пропуску на кордоні з РФ (які б забезпечували виїзд із території України).

2.3. НАДАННЯ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ ОСОБАМ, ЯКІ ПОВЕРТАЮТЬСЯ НА ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ

Попри відсутність на території РФ консульств України, державні органи влади України сприяють поверненню громадян України, депортованих на територію РФ.

Так, у системі центральних органів виконавчої влади головним органом, який забезпечує формування державної політики у сфері захисту прав примусово переміщених (депортованих) осіб та реалізує її, є Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України (Мінреінтеграції). Відповідно до покладених на нього завдань Мінреінтеграції координує заходи з повернення на територію України, на якій органи державної влади здійснюють свої повноваження в повному обсязі, громадян України, зокрема дітей, примусово переміщених (депортованих) на тимчасово окуповану територію або на територію Російської Федерації, інших держав⁶².

Для сприяння у поверненні українських громадян, депортованих на територію РФ, рішенням Кабінету Міністрів України було створено два координаційних штаби:

- 17 червня 2022 року був утворений координаційний штаб з питань захисту прав осіб, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України⁶³;

62 Абзац 2 пункту 1, підпункт 9-1 пункту 4 Положення про Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України, затверджене постановою Кабінету Міністрів України від 8 червня 2016 р. № 376. Режим доступу: <http://surl.li/iwlvb>

63 Постанова Кабінету Міністрів України від 17 червня 2022 р. № 708 «Про утворення Координаційного штабу з питань захисту прав осіб, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України». Режим доступу: <http://surl.li/iwlua>

- 18 жовтня 2022 року був утворений Координаційний штаб з питань забезпечення виїзду громадян України з тимчасово окупованої Російською Федерацією території України, зокрема Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, через територію інших країн на територію України, допомоги у поверненні в Україну⁶⁴.

Обидва координаційні штаби очолює віцепрем'єр-міністр України — міністр із питань реінтеграції тимчасово окупованих територій.

Робота штабів зосереджена на координації зусиль органів державної влади України, національних та міжнародних організацій, для повернення на підконтрольну Уряду України територію громадян, які перебувають на тимчасово окупованих територіях України, виїхали чи були депортовані на територію РФ.

Громадяни України, які були депортовані на територію РФ, після повернення можуть потребувати державної підтримки, зокрема у випадках, коли вони не можуть повернутися до місця проживання, з якого були примусово переміщені чи депортовані (наприклад, якщо населений пункт, в якому проживала особа, перебуває в окупації чи зруйнований).

На практиці після повернення на територію України особа, що була депортована, має змогу на загальних підставах звернутися до уповноважених органів для взяття на облік як внутрішньо переміщеної особи у разі, якщо вона не повертається на місце проживання, з якого була депортована. Загальні гарантії соціального захисту, працевлаштування, освіти, надання житла для тимчасового проживання врегульовуються Законом України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» та підзаконними нормативно-правовими актами. Крім того, низка міжнародних організацій, агенції ООН надають допомогу, зокрема матеріальну, для ВПО. При цьому спеціальної допомоги для депортованих осіб законодавство України не передбачає.

Після початку широкомасштабної збройної агресії однією з категорій осіб, для яких повернення на підконтрольну Уряду України територію є дуже складним і яким практично неможливо отримати допомогу від держави чи міжнародних організацій після повернення, — це люди, які втратили документи, що посвідчували особу і належність до громадянства України (документи могли бути відібрані окупаційною владою, могли бути знищені під час обстрілів тощо), або ці документи не були оформлені (переважно це молоді люди, які досягли повноліття вже під час окупації і не оформили паспорт громадянина України).

Після повернення громадяни України, які отримували паспорт громадянина України у формі книжечки на території, що була окупована до 24.02.2022 (АР Крим та місто Севастополь, окремі райони в Донецькій та Луганській областях), у зв'язку із втратою чи знищенням паспорта громадянина України мають проходити процедуру встановлення особи для оформлення паспорта громадянина України. Таку само процедуру мають проходити й особи, що досягли 18-річного віку та не були документовані паспортом громадянина України. Відповідно до Порядку оформлення, видачі, обміну, пересилання, вилучення,

64 Постанова Кабінету Міністрів України від 18 жовтня 2022 р. № 1187 «Про утворення Координаційного штабу з питань забезпечення виїзду громадян України з тимчасово окупованої Російською Федерацією території України, зокрема Автономної Республіки Крим та міста Севастополя, через територію інших країн на територію України, допомоги у поверненні в Україну». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1187-2022-%D0%BF#Text>

повернення державі, визнання недійсним та знищення паспорта громадянина України, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 25 березня 2015 р. № 302, такі особи проходять процедуру встановлення особи, що може тривати два-три місяці. Якщо за результатами проведення зазначеної процедури особу не встановлено, ухвалюється рішення про відмову особі в оформленні паспорта. В такому разі необхідно звернутися до суду. Попри те, що це справа окремого провадження, її розгляд може тривати декілька місяців.

Протягом всього часу розгляду ДМС України питання про оформлення паспорта громадянина України особі, що виїхала чи була депортована з тимчасово окупованої території України, а також протягом строку розгляду судом питання про встановлення особи, заявник потребує підтримки. Часто такі люди не мають родичів і близьких на підконтрольній Уряду України території, не мають місця проживання та засобів для існування. За відсутності паспорта громадянина України вони не можуть претендувати на фінансову допомогу від держави чи міжнародних організацій, не можуть відкрити рахунок в банку, влаштуватися на роботу. Навіть пошук місця проживання стає проблемою, бо людина не має жодних документів, що можуть посвідчувати особу.

Можливим рішенням проблеми є надання підтримки, зокрема фінансової (emergency cash assistance) громадянам України після повернення їх на територію України на час виготовлення документа, що посвідчує особу та підтверджує належність до громадянства України. Не менш важливо сприяти у розміщенні таких осіб, зокрема у місцях компактного поселення (МКП), надавати їм юридичну допомогу, гуманітарну допомогу тощо.

У травні 2023 року Мінреінтеграції в координації із Міжнародною організацією міграції (МОМ), УВКБ ООН, Товариством Червоного Хреста України розпочали інформаційну кампанію щодо підтримки осіб, які повертаються на територію України і не мають паспорта громадянина України⁶⁵.

Таким чином, можна говорити про існування різних способів виїзду з території РФ для депортованих громадян України. Громадяни України виїжджають або самостійно (за наявності необхідних ресурсів), або за допомогою волонтерських ініціатив та організацій. Найскладніше покинути територію РФ тим громадянам, які не мають документів, що посвідчують особу і належність до громадянства України. Виїзд через треті країни для таких людей майже неможливий. У жовтні 2022 року уряд України запровадив експериментальну процедуру виготовлення посвідчення особи на повернення в Україну, яке оформлюється ДМС України та може бути передане родичам депортованої особи для подальшого передавання документа на територію РФ. Існує щонайменше один пункт пропуску «Покровка» на державному кордоні з РФ, через який громадяни України можуть повертатися на територію України.

Залишається невизначеним механізм повернення на територію України громадян, яких тримали в місцях несвободи на території України, що була окупована, і в подальшому були депортовані на територію РФ.

РОЗДІЛ 3.

МЕХАНІЗМ ПОВЕРНЕННЯ НА ТЕРИТОРІЮ УКРАЇНИ ДІТЕЙ, ДЕПОРТОВАНИХ НА ТЕРИТОРІЮ РФ

Повернення дітей, примусово переміщених на окуповані території України або незаконно депортованих до РФ, є важливим елементом протидії політиці Росії, спрямованої на винищення української нації. Доки неповнолітні залишаються на території під ефективним контролем держави-агресора, де стають жертвами викорінення їхньої національної ідентичності, доти міжнародне протиправне діяння Росії та міжнародні злочини її вищих посадових осіб тривають. Нині ще не існує єдиного правового механізму повернення українських дітей. Це ускладнює процес репатріації та возз'єднання родин та потребує належної реакції, передусім компетентних органів влади України. У даному розділі буде проаналізовано: міжнародні зобов'язання щодо репатріації дітей — жертв збройного конфлікту; діючий ad hoc механізм повернення; потенційну модель єдиного правового механізму повернення, реабілітації та реінтеграції дітей.

Оцінка ефективності діючих процедур повернення, виявлення переваг та недоліків їхнього функціонування, окреслення ролі держави в процесі повернення є основоположними для створення єдиного правового механізму репатріації, реабілітації та реінтеграції дітей.

3.1. АД НОС МЕХАНІЗМ ПОВЕРНЕННЯ ДІТЕЙ, ПРИМУСОВО ПЕРЕМІЩЕНИХ НА ОКУПОВАНІ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ АБО НЕЗАКОННО ДЕПОРТОВАНИХ ДО РФ

Станом на 20 червня 2023 року, згідно з відомостями на платформі «Діти війни», вдалося повернути 373 неповнолітніх, яких було примусово переміщено на окуповані території України або незаконно депортовано до РФ⁶⁶.

Низкою норм міжнародного гуманітарного права та міжнародного права передбачений обов'язок забезпечити своєчасну та безумовну репатріацію цивільного населення, зокрема неповнолітніх, а також возз'єднання сімей.

Стаття 74 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій (1977) містить вимогу до держав сприяти возз'єднанню сімей, які були розлучені у зв'язку зі збройним конфліктом, заохочуючи діяльність відповідних гуманітарних органі-

зації⁶⁷. Стаття 78 цього ж міжнародного договору, яка стосується тимчасової евакуації неповнолітніх з безпечних міркувань та задля надання невідкладної медичної допомоги, передбачає, що для якнайшвидшого повернення дітей держава, відповідальна за такий захід, зобов'язана сформувати інформаційну картку з фото та детальними відомостями про переміщену особу та передати її до Центрального інформаційного агентства МКЧХ. Згадана вимога кореспондує з обов'язком держав відповідно до Конвенції ООН про права дитини, стаття 9 якої передбачає, що відомості про дітей, розлучених з батьками або іншими родичами внаслідок депортацій, мають бути передані на запит законним представникам⁶⁸.

У даному разі МКЧХ має виступати своєрідним посередником та фасилітатором процесу возз'єднання родин.

Відповідно до статті 85 (4) (b), невинуватена затримка в репатріації військово-полонених або цивільних осіб є серйозним порушенням Додаткового протоколу I. Важливим є той факт, що стаття була ухвалена консенсусом, це вказує на звичайний характер норми та універсальне визнання її обов'язкового характеру. Невинуватена затримка в репатріації як серйозне порушення законів і звичаїв, що застосовуються в міжнародних збройних конфліктах у встановлених рамках міжнародного права, є воєнним злочином⁶⁹.

Слід зазначити, що 17 березня 2022 року в Україні було створено Національне інформаційне бюро⁷⁰, серед цілей діяльності якого — ідентифікація дітей, сприяння їхній репатріації та возз'єднанню з родинами. Водночас усупереч статтям 50 та 136 Женевської конвенції (IV)⁷¹ у РФ не існує органу з відповідними повноваженнями. Тому незрозуміло, чи веде держава-агресор облік примусово переміщених та незаконно депортованих дітей і на якому рівні (федеральному, регіональному або місцевому), а також який орган має дану функцію. З цього погляду «нерозуміння» Марією Львовою-Бєловою, які саме списки її просять надати Україна та профільні міжнародні організації⁷², може підтверджувати тезу про відсутність єдиної бази даних дітей, яких було примусово переміщено на окуповані території України або незаконно депортовано до РФ, що додатково ускладнює їхню ідентифікацію та репатріацію.

Верифікації потребують також і списки дітей, депортованих на територію РФ чи примусово переміщених на тимчасово окуповані території України, сфор-

67 Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text

68 Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

69 Legal Commentary on the Right to Challenge the Lawfulness of Detention in Armed Conflict. Режим доступу: <https://www.icj.org/wp-content/uploads/2015/09/Universal-Commentary-WGAD-PrincGuideArmedConflict-Advocacy-2015-ENG.pdf>

70 Офіційний сайт Національного інформаційного бюро. Режим доступу: <https://nib.gov.ua/uk>

71 Конвенція про захист цивільного населення під час війни. Женева, 12 серпня 1949 року. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text

72 Пресс-конференция Уполномоченного при Президенте России по правам ребёнка М.А.Львовой-Беловой по основным направлениям деятельности российского института уполномоченных по правам ребёнка и текущим актуальным задачам. 4 апреля 2023 года. Режим доступу: <https://twitter.com/i/broadcasts/1vAGRAVPkNvKl>

мовані НІБ із подальшим встановленням місця перебування кожної дитини на території РФ.

3.2. КАТЕГОРІЇ ДІТЕЙ, ЯКИХ БУЛО ПРИМУСОВО ПЕРЕМІЩЕНО НА ОКУПОВАНІ ТЕРИТОРІЇ УКРАЇНИ АБО НЕЗАКОННО ДЕПОРТОВАНО ДО РФ, ТА ЯКІ ПОТРЕБУЮТЬ ПОВЕРНЕННЯ

Повернення дітей, які були примусово переміщені на окуповані території України або депортовані до РФ, вимагає розподілу всіх згаданих ідентифікованих груп неповнолітніх жертв за чіткими правовими категоріями:

1. діти в супроводі законних представників;
2. діти без супроводу;
3. діти, розлучені із законними представниками (розлучені діти).

Відповідно до Загального коментаря № 6 Комітету ООН з прав дитини «Поводження з дітьми без супроводу та розлученими дітьми за межами держави їхнього походження», неповнолітні без супроводу — це особи до 18 років, які не перебувають під опікою батьків, родичів або інших представників за законом чи звичаєм. Розлучені діти — це особи до 18 років, які були сепаровані від обох батьків або інших представників за законом або звичаєм⁷³.

Різниця між двома категоріями фактично полягає в наявності у дитини батьків або інших родичів, з якими її потенційно можна возз'єднати. Ці відмінності важливі також з урахуванням наявної практики поведження РФ з дітьми без супроводу, що полягає в негайному встановленні над ними тимчасової опіки, яка відповідно до статті 12 Федерального Закону № 48-ФЗ «Про опіку та піклування» через 6–8 місяців може бути замінена на постійну або ж на всиновлення⁷⁴. Ідеться здебільшого про дітей, вивезених під час активної фази ведення бойових дій, про тих, чії батьки або законні представники були вбиті, а також про сиріт, які на момент початку збройного конфлікту перебували в інтернатних закладах.

Діти без супроводу є першими жертвами нав'язаного громадянства держави-агресора та передавання в російські родини або в російські інтернатні заклади. Повернути таких неповнолітніх складніше, ніж розлучених дітей, через низку обставин:

1. компетентні органи РФ відмовляються надавати список таких дітей, порушуючи відповідні зобов'язання за міжнародним гуманітарним правом;

73 Committee on the Rights of the child. Thirty-ninth session. 17 May – 3 June 2005. General Comment No. 6 (2005). Treatment of unaccompanied and separated children outside their country of origin. Режим доступу: <https://www2.ohchr.org/english/bodies/crc/docs/gc6.pdf>

74 Федеральный закон от 24.04.2008 № 48-ФЗ (ред. от 30.04.2021) «Об опеке и попечительстве». Режим доступу: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_76459/ff9a4233704115d5ac3caa40d67acbfe1445dfa8/

2. ідентифікація таких неповнолітніх ускладнена зміною їхніх персональних даних (наприклад, російською вимовою імені «Пилип — Філіп, Дарина — Дарья» тощо, вказуванням хибного року або місця народження);
3. у правових відносинах ці неповнолітні визнаються виключно громадянами РФ. Зокрема, після досягнення вісімнадцятирічного віку депортованими хлопчиками відповідно до статті 23 Федерального закону № 138-ФЗ «Про громадянство Російської Федерації», вони не зможуть вийти з громадянства РФ та самостійно покинути територію РФ через невиконання зобов'язання перед РФ⁷⁵, а саме — військового обов'язку, передбаченого в статті 59 Конституції Російської Федерації⁷⁶;
4. пряму й беззастережну відмову вищих посадових осіб репатріювати дітей без супроводу. Така загальна відмова має конкретні прояви, зокрема: унеможливлення повернення неповнолітніх іншому законному представнику за довіреністю; зміна місця утримання (фактичне «переховування») дитини; вибір на користь продовження перебування дитини в російській сім'ї замість возз'єднання з кровними родичами.

Що ж до розлучених дітей, то переважна більшість з них є неповнолітніми, які були примусово переміщені або депортовані з України до так званих таборів перевиховання або на медико-соціальну реабілітацію. Варто також зазначити, що серед розлучених дітей є ті, родичі яких були затримані в ході фільтрації, а також діти, позбавлені батьківського піклування, діти з інвалідністю та діти, які через складні життєві обставини перебували в інтернатних закладах. Усі згадані неповнолітні мають батьків, інших законних представників або близьких родичів.

3.3.

РОЛЬ РФ У ВОЗЗ'ЄДНАННІ ДІТЕЙ З РОДИНАМИ ТА ЇХНЬОМУ ПОВЕРНЕННІ НА БАТЬКІВЩИНУ

Попри створення у квітні 2022 року в партнерстві з так званими «ЛНР» та «ДНР» спеціальних моніторингових груп та штабів задля пошуку родичів дітей, які були примусово переміщені на окуповані території України або депортовані до РФ⁷⁷, результати їхньої діяльності виявилися обмеженими. У бюлетені Уповноваженої РФ з прав дитини за квітень 2023 року міститься інформація про сприяння возз'єднанню за весь час з початку повномасштабного вторгнення лише 16 неповнолітніх з 9 сім'ями⁷⁸. Верифікація відомостей, наданих офісом

75 Официальный сайт Уполномоченного при Президенте Российской Федерации по правам ребенка. Режим доступа: <http://deti.gov.ru/articles/news/otvety-po-voprosam-semejnego-ustrojstva-detej-sirot-iz-dnr-i-lnr-v-rossijskie-sem-i>

76 «Конституция Российской Федерации» (принята всенародным голосованием 12.12.1993 с изменениями, одобренными в ходе общероссийского голосования 01.07.2020). Режим доступа: https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_28399/5004a75d54e54d5824c87ac2b96954f252610504/

77 Официальный сайт Уполномоченного при Президенте Российской Федерации по правам ребенка. Ответы по вопросам семейного устройства детей-сирот из ДНР и ЛНР в российские семьи. 2022. Режим доступа: <http://deti.gov.ru/articles/news/otvety-po-voprosam-semejnego-ustrojstva-detej-sirot-iz-dnr-i-lnr-v-rossijskie-sem-i>

78 Официальный сайт Уполномоченного при Президенте Российской Федерации по правам ребенка. Режим доступа: <http://deti.gov.ru/detigray/upload/documents/April2023/QYQjD1VHtlNu74bQuDAF.pdf>

Марії Львової-Бєлової, дозволяє зробити висновок про спотворення інформації щодо заходів, спрямованих на повернення дітей членам їхніх родин в Україні. Так, зонайменше 5 дітям з сімей Межевих⁷⁹ та Лазечко⁸⁰ створювали низку додаткових перешкод (вимога надати документи, які, наприклад, підтверджують продовження навчання в Україні російською мовою) або ж залякували передаванням під опіку російським громадянам на території держави-агресора.

Серед інших штучно створених умов, які ускладнювали репатріацію дітей їхніми батьками або законними представниками:

1. відмова визнавати видані в Україні довіреності;
2. вимога надати підтвердження неспроможності самостійно забрати дитину (зокрема, для батьків, які перетинають кордон протягом воєнного стану в особливому порядку);
3. свавільна зміна місця перебування неповнолітнього;
4. багатогодинні «профілактичні бесіди» з представниками силових відомств РФ;
5. підкуп та інші заохочення залишитися з дитиною на території держави-агресора (це призводило до того, що родич діяв, порушуючи принцип найкращих інтересів дитини, або, наприклад, поза межами повноважень, які були йому надані батьками — якщо це були бабусі);
6. залякування та маніпулювання вразливим становищем (зокрема, погрози переслідуванням з боку компетентних органів України за колабораціонізм через надання «згоди» на поміщення дитини в «табори перевиховання», а також залякування активізацією бойових дій, жорстокою поведінкою українських військових або силовиків тощо).

У Звіті Незалежної комісії ООН із розслідування ситуації в Україні від 16 березня 2023 року вказано, що російська влада, вірогідно, не намагалася встановити контакт із родичами дітей або з українською владою. Незважаючи на те, що переміщення мали бути тимчасовими, з різних причин більшість із них стали тривалими, а батьки або законні опікуни та діти стикалися з низкою перешкод у налагодженні контакту, возз'єднанні сім'ї та поверненні дітей до України⁸¹.

Попри прагнення зупинити вчинення воєнного злочину у формі примусового переміщення та незаконної депортації, а також сприяти репатріації дітей через видачу 17 березня 2023 року МКС ордерів на арешт Володимира Путіна та Марії Львової-Бєлової⁸², за свідченнями представників неурядових органі-

79 «Нас хотят усыновить, у тебя пять дней». Многодетный отец из Мариуполя смог вернуть детей, которых насильно увезли в Россию. 19 февраля 2023 года. Настоящее время. Режим доступу: <https://www.currenttime.tv/a/deportation-children-russia/32272586.html>

80 A father's struggle to repatriate his children to Ukraine. The Times Hub. February 21, 2023. Режим доступу: <http://surl.li/iwspf>

81 Report of the Independent International Commission of Inquiry on Ukraine. A/HRC/52/62. March 16, 2023. Режим доступу: https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/hrbodies/hrcouncil/coiukraine/A_HRC_52_62_AUV_EN.pdf

82 Statement by Prosecutor Karim A. A. Khan KC on the issuance of arrest warrants against President Vladimir Putin and Ms Maria Lvova-Belova. Режим доступу: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-prosecutor-karim-khan-kc-issuance-arrest-warrants-against-president-vladimir-putin>

зацій, які прямо залучені до процесу повернення неповнолітніх, возз'єднання сімей стало складнішим. З-поміж іншого, батьків зобов'язують брати участь у записі пропагандистських роликів, в яких вони мають засвідчити, нібито добровільно передали дітей до таборів і не мають жодних претензій до РФ. Окрім того, батькам та законним представникам не дозволяють заходити до місць розміщення неповнолітніх. «Профілактичні бесіди» з представниками силових відомств РФ стали рекордно тривалими: доходить до 13-годинних безперервних допитів⁸³.

У Звіті від 4 травня 2023 року експерти Московського механізму зазначають, що відсутність окремої системи репатріації українських дітей, вивезених із театру бойових дій, є порушенням права на репатріацію та обов'язку сприяти такому поверненню. Патернові зусилля російської влади свідчать про умисне унеможливлення подальшої евакуації неповнолітніх дітей до третіх країн або назад у безпечні райони України. Експерти Московського механізму також підкреслили, що навіть у разі просування українських збройних сил саме РФ як держава була зобов'язана шукати альтернативні шляхи та способи своєчасного повернення дітей⁸⁴.

3.4. НАЯВНИЙ АД НОС МЕХАНІЗМ ПОВЕРНЕННЯ ДІТЕЙ: ПЕРЕВАГИ ТА ПЕРЕШКОДИ

Основний тягар щодо повернення дітей, яких було примусово переміщено на окуповані території України або незаконно депортовано до РФ, продовжує лежати на неурядових ініціативах, волонтерах, журналістах, представниках релігійної спільноти⁸⁵. Це пов'язано, зокрема, з тим, що компетентні органи держави-агресора вже кілька разів відмовлялися від співпраці з Міністерством реінтеграції України⁸⁶, яке відповідно до національного законодавства має повноваження репатріювати неповнолітніх, з Офісом Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини⁸⁷, залишали без відповіді заклики до повернення

83 «Вчили любити Росію». Що відбувалося з дітьми, яких утримували в Криму та РФ? Радіо свобода. 14 квітня 2023 року. Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/novyny-pryazovya-dity-deportatsiya-rosiya-krym-povnennya/32362782.html>

84 Moscow Mechanism, OSCE (2023). Report on Violations and Abuses of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes against Humanity, related to the Forcible Transfer and/or Deportation of Ukrainian Children to the Russian Federation. pp. 45, 49. Режим доступу: https://www.osce.org/files/f/documents/7/7/542751.pdf?fbclid=IwAR2dYYe70GEr70E7A0JHjffIDu8NT1D4_2AwhXA8JgwC8qVZdqoRWXfUyR8

85 «We had to hide them»: how Ukraine's «kidnapped» children led to Vladimir Putin's arrest warrant. The Guardian. March 18, 2023. Режим доступу: <https://www.theguardian.com/world/2023/mar/18/how-ukraine-kidnapped-children-led-to-vladimir-putins-arrest-warrant-russia>

86 Telegram-канал Уповноваженого при Президенті Російської Федерації по правам ребенка. Режим доступу: <https://t.me/malvovabelova/605>

87 Офіційна сторінка Офісу Омбудсману України у фейсбуці. Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець повідомив деталі третього раунду переговорів із російською стороною у Туреччині. (2023) Режим доступу: <https://www.facebook.com/office.ombudsman.ua/posts/pfbid0ad9DNJ8ijGSht2bcRgLMHyKpmyhSbJTJtcopydaRJYQVKcinXdvZJSXLN8UbxX2l>

дітей з боку міжнародних урядових організацій (ОБСЄ⁸⁸, РЄ⁸⁹, ЄС⁹⁰, УВКБ ООН⁹¹). Тож нині роль державних органів обмежена ідентифікацією неповнолітніх, які перебувають під контролем РФ, наданням правової допомоги та сприяння батькам і законним представникам, спорадичною організацією поїздок для повернення дітей із РФ, консультаційною та роз'яснювальною діяльністю.

При цьому кількість органів влади України, які висловлюють готовність або мають нормативно закріплені функції щодо репатріації дітей, яких було примусово переміщено на окуповані території України або депортовано до РФ, продовжує зростати.

8 серпня 2022 року Указом Президента України № 568/2022 створено Координаційну раду з питань захисту та безпеки дітей, окремою функцією якої є моніторинг ситуації щодо тимчасового переміщення (евакуації) дітей, зокрема дітей-сиріт, дітей, позбавлених батьківського піклування, дітей з інвалідністю, дітей з особливими освітніми потребами, які проживають або зараховані до закладів різних типів, форм власності та підпорядкування на цілодобове перебування, з територій, які розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій, або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) або межують з такими територіями, повернення та влаштування таких дітей у післявоєнний період⁹².

З початку 2023 року утворений 17 березня 2022 року Координаційний штаб з питань захисту прав дитини в умовах воєнного стану координує заходи, пов'язані з поверненням на територію України дітей, примусово переміщених на тимчасово окуповану територію або на територію Російської Федерації, інших держав. У квітні 2023 року в рамках діяльності Штабу відбулося обговорення питань виявлення депортованих до РФ дітей, зокрема дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також тих, які перебувають на тимчасово окупованих територіях⁹³.

88 Moscow Mechanism, OSCE (2023). Report on Violations and Abuses of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes against Humanity, related to the Forcible Transfer and/or Deportation of Ukrainian Children to the Russian Federation. Режим доступу: https://www.osce.org/files/f/documents/7/7/542751.pdf?fbclid=IwAR2dYYe70GEr70E7A0JHjffiDu8NT1D4_2AwhXA8JgwC8qVZdqoRWxfUyR8

89 Deportations and forcible transfers of Ukrainian children and other civilians to Russian Federation or to Ukrainian territories temporarily occupied: create conditions for their safe return, stop these crimes and punish the perpetrators. PACE Resolution on April 27, 2023. Режим доступу: <https://pace.coe.int/en/files/31776>

90 European Parliament resolution of 15 September 2022 on human rights violations in the context of the forced deportation of Ukrainian civilians to and the forced adoption of Ukrainian children in Russia (2022/2825(RSP)). Режим доступу: https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2022-0320_EN.pdf

91 U.N. refugee chief: Russia violating principles of child protection in Ukraine. January 28, 2023. Режим доступу: <https://www.reuters.com/world/europe/un-refugee-chief-russia-violating-principles-child-protection-ukraine-2023-01-27/>

92 Указ Президента України № 568/2022 від 8 серпня 2022 року. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/documents/5682022-43581>

93 Постанова Кабінету Міністрів України від 10 березня 2023 р. № 217 «Про внесення змін до постанови Кабінету Міністрів України від 17 березня 2022 р. № 302». Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/217-2023-%D0%BF#Text>

Відбулися засідання Координаційного штабу з питань захисту прав дітей в умовах воєнного стану та робоча нарада з питань виявлення депортованих дітей, 28 березня 2023 року. Режим доступу: <http://surl.li/iwsqmq>

15 травня 2023 року відбулася презентація ініціативи Bring Kids Back UA, план дій у рамках якої узгоджуватиме Координаційна рада з питань захисту та безпеки дітей при Президентові України, яку очолює керівник Офісу Глави держави Андрій Єрмак⁹⁴.

Окремі ініціативи щодо репатріації українських дітей також розробляються на рівні Офісу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Для ідентифікації та подальшого повернення дітей, яких було примусово переміщено на окуповані території України або незаконно депортовано до РФ, Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України разом з Національним інформаційним бюро, Офісом Генерального прокурора, Національною поліцією України, Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини, Офісом Президента в особі радниці-уповноваженої з прав дитини і дитячої реабілітації об'єднали зусилля задля створення платформи «Діти війни»⁹⁵. Згаданою вище Постановою № 339 було передбачено також створення Єдиного реєстру осіб, зокрема дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України, який Національне інформаційне бюро щомісяця наповнюватиме інформацією, отриманою від міністерств, центральних і місцевих органів влади, голів обласних військових адміністрацій⁹⁶. Станом на 20 червня 2023 року Реєстр ще не запрацював.

Варто підкреслити, що на сьогодні потенційно можуть бути репатрійовані лише дві правові категорії дітей, яких було примусово переміщено на окуповані території України або депортовано до РФ: діти в супроводі батьків або інших законних представників та окремі розлучені діти (переважно «з таборів перевиховання»). Повернення дітей без супроводу, які фактично були «привласнені» РФ, є викликом як для України, так і для міжнародного співтовариства в цілому. Першочерговим завданням у даному разі є пошук суб'єктів, які можуть виконувати функції законного представника дитини. Для дітей-сиріт таку роль має відігравати компетентний орган влади України відповідно до принципу *parens patriae*. Останній, з-поміж іншого, передбачає надання державою особливого захисту сиротам, дітям, позбавленим батьківського піклування, та недієздатним особам, а також діяльність у ролі одного з батьків задля реалізації принципу найкращих інтересів дитини.

19 квітня 2023 року Кабінет Міністрів України ухвалив Постанову № 339 «Деякі питання захисту осіб, у тому числі дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України». Згідно зі згаданим нормативно-правовим актом, Національне інформаційне бюро представлятиме інтереси дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, у разі, коли їхні законні представники невідомі, задля захисту їхніх

94 Президент ознайомився з планом повернення незаконно депортованих Росією дітей Bring Kids Back UA та взяв участь у відкритті Центру захисту прав дитини. Офіційний сайт Президента України. Режим доступу: <https://www.president.gov.ua/news/prezident-oznajomiv-sya-z-planom-povvernennya-nezakonno-deport-83261>

95 Портал «Діти війни». Режим доступу: <https://childrenofwar.gov.ua>

96 Постанова КМУ «Деякі питання захисту осіб, у тому числі дітей, депортованих або примусово переміщених у зв'язку із збройною агресією Російської Федерації проти України» від 18 квітня 2023. Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/npas/deiaki-pytannia-zakhystu-osib-u-tomu-chysli-ditei-deportovanykh-abo-prymusovo-peremishchenykh-u-zv'язku-iz-zbroinoiu-ahresiieiu-rosiiskoi-federatsii-proty-ukrainy-i180423-339>

прав та інтересів. Слід зазначити, що НІБ були надані відповідні повноваження виключно з метою комунікації з МКЧХ: призначати та делегувати осіб, які поїдуть на окуповані території або до РФ та заберуть дітей в Україну, він не може. Тому питання щодо належного представництва даних груп неповнолітніх для їхньої репатріації на державному рівні залишається невирішеним.

Окремим аспектом репатріації українських дітей, який потребує особливої уваги, є проведення відповідних заходів на території Республіки Білорусь. З відкритих джерел, а також на основі співпраці з волонтерськими організаціями відомо про продовження вивезення неповнолітніх з окупованих територій Луганської, Донецької та Запорізької областей до РБ для «відпочинку та оздоровлення». В окремих випадках вивезення за датами співпадає з проведенням РФ «примусової евакуації» цивільного населення, яка має елементи примусового переміщення та/або незаконної депортації. Попри наявність інформації про місце перебування неповнолітніх з України в РБ, невідомим залишається те, до якої категорії вони належать (діти без супроводу чи розлучені діти), а також чи повертають їх законним представникам. Як і РФ, Білорусь не має єдиного органу, компетентного щодо ідентифікації та обліку українських неповнолітніх на її території, та не передає такі дані МКЧХ для репатріації та возз'єднання сімей.

Окремим проблемним питанням є ідентифікація та повернення дітей, депортованих та всиновлених росіянами протягом 2014–2021 років, зокрема тих, які у зв'язку з тимчасовою окупацією не мали українських документів, що посвідчують особу. У Звіті від 4 травня 2023 року експерти Московського механізму встановили, що лише в рамках програми «Потяг надії» до РФ з Криму могли незаконно депортувати понад 1000 неповнолітніх громадян України.

3.5. МІЖНАРОДНІ СТАНДАРТИ ЩОДО РЕПАТРІАЦІЇ, РЕАБІЛІТАЦІЇ ТА РЕІНТЕГРАЦІЇ ДІТЕЙ – ЖЕРТВ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

Беручи до уваги намір вищого керівництва РФ назавжди вивезти українських неповнолітніх з їхньої власної країни, як це було підкреслено в Заяві Прокурора МКС Карім Хана від 17 березня 2023 року⁹⁷, задля репатріації дітей, яких було примусово переміщено на окуповані території України або незаконно депортовано до РФ, Україна потребує єдиного правового механізму. У ході розробки такого механізму слід враховувати наявні міжнародні стандарти та позитивні практики у сфері повернення, розроблені за участі Генеральної Асамблеї ООН⁹⁸,

97 Statement by Prosecutor Karim A. A. Khan KC on the issuance of arrest warrants against President Vladimir Putin and Ms Maria Lvova-Belova. ICC. March 17, 2023. Режим доступу: <https://www.icc-cpi.int/news/statement-prosecutor-karim-khan-kc-issuance-arrest-warrants-against-president-vladimir-putin>

98 Guidelines for the Alternative Care of Children: resolution A/RES/64/142 adopted by the General Assembly on February 24, 2010. Режим доступу: <https://digitallibrary.un.org/record/673583>

УВКПЛ⁹⁹, ЮНІСЕФ¹⁰⁰, ЄС¹⁰¹ та РЕ¹⁰², а також відповідні рекомендації, зроблені експертами Московського механізму у Звіті від 4 травня 2023 року¹⁰³. Ключовими принципами у сфері репатріації, реабілітації та реінтеграції неповнолітніх у зв'язку зі збройним конфліктом є такі.

- 1.** Активні дії щодо повернення, реабілітації та реінтеграції дітей без будь-яких зволікань є обов'язком держави громадянства неповнолітнього у сфері захисту прав людини.
- 2.** Механізм має бути безпечним, цілісним та збалансованим і базуватися на принципі поваги до прав дитини, викладених у Конвенції про права дитини та інших відповідних міжнародних договорах.
- 3.** Забезпечення принципу «найкращих інтересів дитини» має бути першочерговим у всіх діях, пов'язаних із поверненням, реабілітацією та реінтеграцією неповнолітнього в державі громадянства. Повинні існувати відповідні процедури для визначення найкращих інтересів дитини.
- 4.** Механізм має передбачати співпрацю та розподіл відповідальності між належними державами, а також постійні консультації з представниками громадянського суспільства та міжнародних організацій.
- 5.** Дії та політика щодо повернення, реабілітації та реінтеграції дітей мають бути диференційованими відповідно до групи, до якої належать неповнолітні.
- 6.** Довгострокові рішення щодо повернення, реабілітації та реінтеграції дітей мають передбачати надання неповнолітньому відповідного правового статусу, який сприятиме реінтеграції в державі громадянства.
- 7.** Для кожної дитини має бути розроблена індивідуальна траєкторія повернення, реабілітації та реінтеграції. Рішення щодо її майбутнього має ухвалюватися компетентним органом влади держави громадянства дитини в найкоротший термін, але не довше, ніж 6 місяців.

99 Safe & Sound: what States can do to ensure respect for the best interests of unaccompanied and separated children in Europe. UN High Commissioner for Refugees (UNHCR). Режим доступу: <https://www.refworld.org/docid/5423da264.html>

100 Inter-agency Guiding Principles on Unaccompanied and Separated Children. UNICEF. Режим доступу: <https://www.unhcr.org/4098b3172.pdf>

101 Action Plan on Unaccompanied Minors (2010–2014) SEC(2010)534. Communication from the Commission to the European Parliament and the Council. Режим доступу: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=COM:2010:0213:FIN:EN:PDF>

102 International obligations concerning the repatriation of children from war and conflict zones. Committee on Social Affairs, Health and Sustainable Development (PACE). Doc. 15055 on January 27, 2020. Режим доступу: <https://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-en.asp?fileid=28498&lang=en>

103 Moscow Mechanism, OSCE (2023). Report on Violations and Abuses of International Humanitarian and Human Rights Law, War Crimes and Crimes against Humanity, related to the Forcible Transfer and/or Deportation of Ukrainian Children to the Russian Federation. Режим доступу: https://www.osce.org/files/f/documents/7/7/542751.pdf?fbclid=IwAR2dYYe70GEr70E7A0JHjffiDu8NT1D4_2AwhXA8JgwC8qVZdqoRWXfUyR8

8. У діях та політиці щодо повернення, реабілітації та реінтеграції дітей має бути забезпечений гендерно чутливий підхід.
9. Держава має вжити всіх належних заходів на національному та міжнародному рівні, щоб запобігати викраденню, продажу або торгівлі дітьми з будь-якою метою та в будь-якій формі.
10. Висвітлення в медіа будь-яких дій та подій щодо повернення, реабілітації та реінтеграції дітей не має створювати ризиків завдання неповнолітнім фізичної чи психічної шкоди.

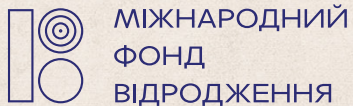
Небажання Росії прямо співпрацювати з Україною щодо репатріації всіх дітей, яких було примусово переміщено на окуповані території України або незаконно депортовано до РФ, актуалізує створення спеціального правового механізму повернення. Більше того, слід пам'ятати, що 13 жовтня 2022 року Резолюцією ПАРЕ 2463 (2022) «Подальша ескалація агресії Російської Федерації проти України»¹⁰⁴ правлячий режим у РФ було визнано терористичним, що обмежує можливості укладення з ним прямих домовленостей. У даному разі відповідно до статті 11 Женевської конвенції про захист цивільного населення під час війни України та РФ слід звернутися за допомогою та/або добрими послугами до третьої сторони з подальшим забезпеченням її повного й безперешкодного доступу до неповнолітніх.

Такою третьою стороною може бути як нейтральна держава (Казахстан, Туреччина, Ватикан, Саудівська Аравія тощо), так і спеціалізована міжнародна організація, урядова (ЮНІСЕФ, УВКБ ООН, ОБСЄ тощо) чи неурядова (МКЧХ, Save the Children International).

Враховуючи те, що зобов'язання невідкладно та безумовно репатріювати дітей — жертв примусового переміщення та депортацій є універсально визнаним, правовим оформленням потенційного механізму має стати не лише серія міжнародних договорів між Україною, Росією та стороною-посередником, а й спеціалізована резолюція, ухвалена на рівні Генеральної Асамблеї ООН, якою держави продемонструють відданість захисту прав дитини в ході збройних конфліктів і стануть своєрідними гарантами належної ідентифікації та повернення неповнолітніх.

Під час розробки архітектури такого механізму слід брати до уваги згадані вище міжнародні стандарти, доповнюючи процес репатріації реабілітацією та реінтеграцією дітей із залученням експертних організацій, профільних неурядових організацій та асоціацій жертв (постраждалих).

104 Resolution 2463 (2022) "Further escalation in the Russian Federation's aggression against Ukraine". Режим доступу: <https://pace.coe.int/en/files/31390/html>

Матеріал підготовлено в рамках проекту «Від фіксації до правосуддя: забезпечення належного документування воєнних злочинів», що реалізується Регіональним центром прав людини за фінансової підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Матеріал відображає позицію авторів і не обов'язково збігається з позицією Міжнародного фонду «Відродження».

З усіх додаткових питань щодо інформації, висвітленої в аналітичному звіті, ви можете звернутися до коаліції «Україна. П'ята ранку»:

ukraine5am.coalition@gmail.com

